

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING AQLIY TARBIYASINI RIVOJLANTIRISH VOSITALARI

¹Otajonov Jamshidbek Mashrabjonovich

FarDU katta o'qituvchi (PhD)

²Ikromova Musharraf A'zamjon qizi

FarDU magistri

ARTICLE INFO

Received: 13th May 2023

Accepted: 21th May 2023

Online: 22th May 2023

KEY WORDS

Tadqiqotlar, idrok, sezgi, estetik tarbiya, Montessori, ekspertiza.

ABSTRACT

Maktabgacha yoshdagi davrda keyingi yosh davrlariga qaraganda, aqliy rivojlanishning yuqori sur'atlari kuzatiladi. Bu vaqtda aqliy rivojlanish imkoniyatlarini boy bermaslik kerak. Yosh bolalarning aqliy rivojlanishiga alohida e'tibor berilishi talab etiladi. Ushbu maqolada bolalarning aqliy rivojlanishi keng yoritib beriladi.

Maktabgacha yoshdagi davrda keyingi yosh davrlariga qaraganda aqliy rivojlanishning yuqori sur'atlari kuzatiladi. Bu vaqtda aqliy rivojlanish imkoniyatlarini boy bermaslik kerak. Yosh bolalarning aqliy rivojlanishiga alohida e'tibor berilishi talab etiladi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, odatda 2 yoshgacha bo'lgan bolalar shunchalik boy yashaydilar, juda katta miqdordagi kognitiv faollik kuzatiladi. Bolaning miyasi juda tez rivojlanadi: 3 yoshga kelib, u allaqachon kattalar miyasining og'irligining 80% ga etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolaning aqliy rivojlanishining asosiy xususiyati - bilishning majoziy shakllarining ustunligi: idrok, majoziy fikrlash va tasavvur. Ularning paydo bo'lishi va shakllanishi uchun maktabgacha yoshdagi alohida imkoniyatlar mavjud.

Aqliy tarbiyaning asosi - bolaning hissiy tajribasini rivojlantirish va boyitishni ta'minlaydigan, uning ob'ektlarning xususiyatlari va sifatleri haqidagi tasavvurlarini shakllantiradigan hissiy ta'limdir. Sensor ta'lim - bu sezgi va hislarning maqsadli rivojlanishi. "Sezgi" so'zi lotincha "sensis" - "hissiyot", "sezish", "idrok etish", "sezish qobiliyati" so'zidan kelib chiqqan. Dunyoni bilish hislardan, idrokdan boshlanadi. Tuyg'ular va in'ikoslar qanchalik boy bo'lsa, odamning atrofdagi dunyo haqidagi ma'lumotlari shunchalik keng va ko'p qirrali bo'ladi. Shunday qilib, bolaning hissiy madaniyati, uning his-tuyg'ulari va in'ikoslarining rivojlanish darajasi muvaffaqiyatli kognitiv faoliyatning muhim shartidir.

Estetik tarbiya uchun hissiy madaniyat katta ahamiyatga ega. Ranglar, soylar, shakllar, shakllar va ranglarning kombinatsiyasini, tovushlarning balandligi va tembrini ajrata olish tasviriy va musiqa san'ati asarlarini yaxshiroq tushunishga, musiqa tinglashdan, rasmlar, haykaltaroshlik va hokazolarni tomosha qilishdan zavqlanish imkonini beradi.

Montessori tomonidan ishlab chiqilgan bolalarning ranglar va soylarni, shakllar va o'lchamlarni kamsitishning yuqori darajasiga erishishga qaratilgan hissiy ta'lim tizimi va u qo'llagan didaktik materiallar o'z-o'zini nazorat qilish tamoyiliga muvofiq yaratilgan bo'lib, bu bolalarga o'qituvchi ishtirokisiz mustaqil ravishda o'qish imkonini berdi. Biroq, sezgi organlarining rivojlanishi nutqning rivojlanishi, ishlab chiqarish faoliyati bilan bog'liq emas

edi. Asosiy e'tibor qo'llarning mayda motorikalarini rivojlantirish, o'lcham va shakldagi kichik farqlarni aniqlash, rang soyalaridagi nozik farqlarni qo'lga kiritish uchun teginish orqali his qilish qobiliyatini shakllantirishga qaratildi. Montessori o'z oldiga bolalardan bilimli odamlarni tayyorlashni maqsad qilgan.

Tixeeva E.I. sezgi organlarini takomillashtirish ishlarini bolalar nutqini rivojlantirish, ularni atrofdagi ob'ektiv dunyo bilan tanishtirish bilan bog'ladi. U tomonidan ishlab chiqilgan didaktik materiallar, o'yinlar (ayniqsa, tabiiy materiallar bilan o'yinlar) ranglar, o'lchamlar, shakllarni ajratishga qaratilgan, ammo bolalarni ob'ektlarning xususiyatlari va sifatlari bilan tanishtirish o'yin faoliyatida amalga oshiriladi va g'oyalar, bilimlarni yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi. Sensor ta'lim mazmuniga eshitish sezgirligini rivojlantirish, atrofdagi tovushlarni tinglash va farqlash qobiliyati, nutqni eshitish (nutqning tovush tomoni, so'zning tovush tuzilishini tahlil qilish qobiliyati va musiqiy quloqni rivojlantirish kiradi. Balandlikdagi tovushlarni farqlash, ritmik naqshni idrok etish qobiliyati va boshqalar). Sensor ta'lim, shuningdek, teginish sezgirligini rivojlantirishni o'z ichiga oladi - teginish orqali narsalarning sifatlarini farqlash va ularni to'g'ri nomlash qobiliyati: silliq, yumshoq, qo'pol, yumshoq, qattiq, og'ir, yengil, sovuq, issiq va hokazo. Sensorli ta'lim - hid va ta'm sezgilarining rivojlanishi.

Kundalik hayot jarayonida, o'yinlarda va sinfda o'qituvchi rahbarligida maktabgacha yoshdagi bolalarning ko'p qirrali hissiy tarbiyasi amalga oshiriladi.

Sezgi va sezgilarining rivojlanishi maqsadli mazmunli faoliyat sharoitida yanada muvaffaqiyatli kechadi. Ishlab chiqarish faoliyati (chizish, modellashtirish, qo'llash, loyihalash) nafaqat hislar va in'ikoslarning rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratibgina qolmay, balki shakl, rang va fazoviy yo'nalishlarni o'zlashtirish zarurligini ham keltirib chiqaradi.

Har qanday ob'ektni chizishdan oldin shaklni ajratib olish, uning ma'lum bir geometrik figuraga o'xshashligini aniqlash kerak; namuna bo'yicha bino qurishda, kerakli narsalarni topish uchun uni qismlarga, qismlar to'plamiga bo'lish kerak. Sensor ta'limning asosiy usuli - bu ob'ektlarning xususiyatlarini aniqlash uchun bolalar tomonidan tekshirish.

Ekspertiza - bu ob'ektlarning natijalarini keyinchalik u yoki bu mazmunli faoliyatda foydalanish uchun maxsus tashkil etilgan idrok etish. Tekshiruv jarayonida bolalar hajmi, shakli, fazoviy munosabatlari, rangi, inson nutqi tovushlari va musiqiy tovushlarni farqlash va farqlashni o'rganadilar.

Sensor ta'limning muhim vazifalaridan biri bolalarda hissiy me'yorlar haqidagi g'oyalarni shakllantirishdir. Sensor me'yorlar ijtimoiy-tarixiy tajriba jarayonida ishlab chiqilgan namunalardir. Bunday standartlar asosiy ranglar, geometrik shakllar (to'p, kub, doira, kvadrat va boshqalar), notalarda ifodalangan turli xil musiqiy tovushlar balandligidir. Agar bola standartlar va ularning og'zaki belgilari bilan tanish bo'lsa, uning atrofidagi dunyoda harakat qilish osonroq bo'ladi: u duch kelgan ob'ektlarni u yoki bu standart bilan bog'laydi va ob'ektning rangi, shakli, o'lchami va boshqalarni nomlaydi. uning detallarining fazoviy joylashuvi kabilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi o'yinda, o'qitishda, mehnatda, uy xo'jaligida amalga oshiriladi. Bolaning faoliyati qanchalik xilma-xil bo'lsa, uning uchun atrof-muhitni tushunish va kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish usullari shunchalik ko'p qirrali

bo'ladi. Har qanday faoliyatda u atrofdagi odamlar bilan muloqot qiladi, ulardan bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladi, muayyan munosabatlarga ega bo'ladi, tilni o'zlashtiradi. Maqsadli rahbarlik aqliy tarbiya muammolarini hal qilishga qaratilgan pedagogik ta'sirlarning samaradorligini oshiradi.

Bolalarni aqliy tarbiyalashning muhim vositasi - bu atrofdagi haqiqat: odamlar, narsalar, tabiat, ijtimoiy hodisalar va hokazo. Tashqi dunyo bilan o'zaro munosabat tufayli bolaning ufqlari kengayadi, uning kognitiv jarayonlari rivojlanadi. Kattalar bilan muloqot, radio va televideniye dasturlari bolaning atrofdagi hayotdan oladigan ma'lumotlarini oshiradi.

Turli ob'ektlardan foydalanib, bolalar ularning maqsadi, xususiyatlari va fazilatlarini o'rganadilar: chizish uchun bo'yoqlar, cho'tka, qog'oz kerak; bog'da ishlash uchun sizga belkurak va rake kerak; hamma narsa ma'lum xususiyatlarga ega bo'lgan turli xil materiallardan yasalgan (chinni kosa, u uradi, metall qoshiq va vilkalar) va hokazo. Tarbiyachi kundalik faoliyat jarayonida bolalarning diqqatini doimo ularni o'rab turgan narsalarga qaratadi, individuallikni ta'kidlaydi. Ob'ektlarning xususiyatlari, bir so'z bilan u bajaradigan harakatlarni ko'rsatadi, fazoviy va vaqt munosabatlarini bildiruvchi tushunchalardan foydalanadi. Masalan, kiyinish paytida u bolalarning e'tiborini kiyimning rangiga, u tayyorlangan materialga qaratadi: "Alyoshaning issiq, mayin shlyapasi bor. U bekamu ko'st. Olyaning mo'ynali shlyapasi bor. Bolalarni yotqizib, o'qituvchi: "Hozir kech bo'ldi. Tez orada tun keladi. Bolalar uxlab qolishadi va ertalab uyg'onib, yana o'ynashadi".

Tabiatdagi kuzatishlar jarayonida bola ko'plab yangi bilimlarni oladi. O'simliklar, hasharotlar, qushlarni kuzatish bolalarga ko'plab kashfiyotlar olib keladi: "gul ochildi", "barglar paydo bo'ldi", "qor parchalari yulduzlarga o'xshaydi", "mushukchalar kecha hech narsani ko'rmadi, lekin bugun ularning ko'zlari ochildi". Kuzatish jarayonida bolalarning bilimlari mustahkamlanadi: "Men pomidor olma kabi daraxtda o'sadi deb o'yladim", "Ammo qo'ng'izlar ham ucha oladi". Pedagog bolalarning kuzatishlarini boshqaradi, bolaning o'zi darhol sezmagani narsalarni ko'rishga va aniqlashga yordam beradi. Bolalarga atrofdagi dunyoni kashf etishda yordam berish orqali u nafaqat ularning hayotini yanada boy va qiziqarli qiladi, balki materialistik g'oyalarning asosini ham tashkil qiladi.

Tizimli kuzatishlar jarayonida bolalarda muhim shaxsiy xususiyat - kuzatuvchanlik, ya'ni atrof-muhitdagi o'zgarishlarni tez va oson sezish qobiliyati shakllanadi. Ushbu mulkni rivojlantirish ko'plab kasblar uchun zarurdir. Har qanday sifat kabi kuzatish ham faoliyat jarayonida rivojlanadi va tarbiyachi rahbarligida maqsadli shakllantirilishi mumkin.

Kuzatishning rivojlanishi bolalarda barqaror kognitiv qiziqishlarning shakllanishiga yordam beradi. Maktabgacha yoshda ba'zi bolalar tabiatga (hasharotlarni, hayvonlarni, o'simliklarni o'stirish, ularga g'amxo'rlik qilish), texnologiyaga (soat o'yinchoqlari, mexanizmlil turli xil narsalarni o'rganish istagi, mexanik dizaynerga qiziqish) doimiy qiziqish uyg'otadi.), har xil masalalarni yechishda topshiriqlar, boshqotirmalar topishmoq va h.k.

References:

1. Джуринский А.Н. История педагогики. – М.: ВЛАДОС – 1999.
2. Дошкольная педагогика / Под ред. Логиновой В.И., Саморуковой П.Г. В 2 ч. Ч 1. – М.: Просвещение - 1988.

3. Дошкольная педагогика / Под ред. В. И. Ядэшко и Ф. А. Сохина. – М.: Просвещение – 1978.
4. Зайцева Н.В. Умственное воспитание дошкольников. Выпуск 1. – Мозырь: РИФ «Белый ветер» - 1998.
5. Усова А.П., Обучение в детском саду. – М.: Просвящение, 1970
6. Ушинский, К.Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии // Собрание соч. Т.1. - М. - Л., 1950.
7. Ergasheva D. O 'ZBEK XALQ ERTAKLARINING TURLARI VA ULARNING TASNIFI //Talqin va tadqiqotlar. – 2023. – Т. 1. – №. 22.
8. Ergasheva D. THE ROLE OF PRIMARY EDUCATION IN THE UPBRINGING OF THE MATURE GENERATION //Science and Innovation. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 139-141.
9. Soliyev I., Ergasheva D. OUR FAVORITE WAYS TO TEACH FAIRY TALES //International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2023. – Т. 3. – №. 3. – С. 338-342.
10. Mashrabjonovich O. J. et al. Effective Use of Interactive Methods in the Educational Process in Preschool Educational Organizations //Journal of Pedagogical Inventions and Practices. – 2023. – Т. 19. – С. 63-68.